

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇPROVIDING EQUAL ACCESS TO THE EDUCATION OF CHILDREN
WITH SPECIAL NEEDS IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

УДК 351

Марусіна Л.М.

аспірант кафедри державної служби та менеджменту освіти
Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України,
провідний спеціаліст відділу освіти
Золотоніська районна державна адміністрація Черкаської області

У статті аналізується сучасний стан системи освіти, розглядається нова модель освіти в умовах децентралізації, яка відповідає принципам та цілям освіти дітей з особливими потребами та нагальним потребам сучасності з огляду на важливість врахування потреб дітей з особливими потребами в освіті; проаналізовано створення та розвиток такого явища, як «освітній округ», що базується на принципах якості освіти.

Ключові слова: державне управління, особливі освітні потреби, децентралізація, освітній округ, модель.

В статье анализируется современное состояние системы образования, рассматривается новая модель образования в условиях децентрализации, соответствующая принципам и целям образования детей с особыми потребностями и насущным потребностям современности, с акцентом на важности учета потребностей детей с особыми потребностями

в образовании; проанализированы создание и развитие такого явления, как «образовательный округ», основанный на принципах качественного образования.

Ключевые слова: государственное управление, особые образовательные потребности, децентрализация, образовательный округ, модель.

The article analyzes the current state of the system of education, examines a new model of education in a decentralized environment that meets the principles and objectives of education for children with special needs and urgent needs of the present, taking into account the importance of taking into account the needs of children with special needs in education; The creation and development of phenomena such as “educational district”, based on the principles of quality education, are analyzed.

Key words: state administration, special educational needs, decentralization, educational district, model.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розбудови національної системи освіти в Україні відбувається в умовах консолідації зусиль держави, суспільства, педагогічної спільноти і пересічних громадян в утвердженні соціально-ціннісних і особистісно-ціннісних чинників модернізації української освіти, що, на нашу думку, має неодмінно призвести до досягнення якісно нового рівня планування і реалізації державної політики України у сфері освіти. Підґрунтям цих процесів є цінності гуманізму, демократії, національної свідомості, які набули нового звучання в умовах формування нового погляду на державну освітню політику, зокрема у сфері освіти осіб з особливими потребами.

Формування сучасної державної освітньої політики України у сфері освіти осіб з особливими потребами супроводжується пошуком ефективних механізмів утвердження фундаментальних цінностей освіти як стратегічного ресурсу соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями навчання дітей з особливими потребами у закладах дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти та інших закладів опікується ціла плеяда як вітчизняних, так і зарубіжних учених (І. Гілевич, В. Гудоніс, Е. Данілавічюте, М. Джонсон, В. Засенко,

А. Колупаєва, Л. Коваль, І. Кузава, Д. Лауве, М. Малофеев, Н. Назарова, О. Таранченко, Т. Сак, В. Синьов, О. Федоренко, Л. Шматко та ін.).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення особливостей забезпечення рівного доступу до освітніх послуг дітей з особливими потребами в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу.

Практичність організації діяльності та керівництва освітніми округами свідчить, що освітні округи локалізуються на різноманітних за розміром та розташуванням територіях, розташовані на частині навчальних закладів, приналежних до цієї території. У зв'язку з цим під освітнім округом маємо на увазі освітню організацію мережевого типу, що сприяє формуванню освітнього простору адміністративних одиниць та освітнього середовища учня, у тому числі інклюзивного, з метою гарантування рівного доступу до якісної дошкільної, початкової, базової, профільної, допрофесійної освіти за допомогою об'єднання та ефективного використання наявних ресурсів суб'єктів округу.

Освітній процес в окрузі може мати різну тривалість та змінюватися відповідно до часових меж – бути постійним (протягом року навчання), або періодичним (затверджені періоди навчання, зумовлені підвезенням учнів: осінь – весна; змінний графік; канікулярний чи літній періоди тощо). В окрузі можуть діяти створені мобільні лабораторії та педагогічні бригади.

Суттєвої уваги потребує застосування інформаційно-комунікаційних технологій в умовах функціонування освітнього округу. Задля мінімізації наслідків низки проблем, зумовлених розкладом, підвезенням учнів, навчальними приміщеннями, науковці та практики пропонують використовувати в діяльності освітніх округів дистанційні технології навчання. Навчальний процес в окрузі може здійснюватись в очному та дистанційному форматах [2, с. 68].

На основі запропонованої класифікації нами була розроблена узагальнена схема-матриця різних типів освітніх округів (див. табл.), яка стане в нагоді керівникам навчальних закладів, органів управління освітою (районного, міського, ОТГ) під час вибору ефективної (для певних регіональних умов) моделі проєктованого освітнього округу та організації його діяльності.

Уміло організована діяльність суб'єктів освітнього округу та створена система управління освітнім округом дали б змогу вирішити низку найбільш гострих освітніх проблем, зокрема створення оптимальної мережі для освіти дітей шкільного віку, сучасної системи виховної роботи, організації допрофільної підготовки та профільного навчання, формування здорового способу життя дітей та молоді, модернізації науково-методичної роботи та забезпеченості висококваліфікованими педагогічними кадрами, вдосконалення системи

роботи з обдарованими та здібними учнями, реалізації інклюзивної освіти, створення системи моніторингових досліджень тощо.

На нормативному регулюванні діяльності шкільних освітніх округів наголошував Голова Державної інспекції навчальних закладів України М. Гончаренко 12 грудня 2011 р. під час робочої наради з питань обговорення пріоритетних напрямів розвитку освіти Київщини та внесення пропозицій щодо взаємодії влади і громади у вирішенні завдань освітньої галузі.

Станом на вересень поточного року в Україні створено 1 909 освітніх округів. Проте значною є кількість малокомплектних шкіл, і неможливість отримати якісну середню освіту чималою частиною школярів залишається однією з головних проблем в освітній галузі. Завданням Державної інспекції навчальних закладів України є забезпечення не епізодичного контролю, а постійного відстеження навчально-виховного процесу та його результатів із метою здійснення глибокого аналізу факторів впливу на якість освіти за допомогою спеціально розроблених механізмів та інструментів вимірювання ефективності діяльності навчальних закладів.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання», схвалених Постановою Верховної Ради України від 7 червня 2012 р. № 4949/1, із метою забез-

Рис. 1. Карта опорних шкіл України станом на 01.09.2018 р.

печення громадянам рівного доступу до якісної освіти, підвищення її якості і посилення ролі в духовному, економічному, соціальному, інноваційному розвитку суспільства і держави обласним державним адміністраціям рекомендовано розробити, затвердити та забезпечити реалізацію обласних і районних середньострокових програм розвитку мережі освітніх округів [4].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2012 р. № 675-р схвалено методичні рекомендації щодо складання регіональних планів створення освітніх округів та модернізації мережі професійно-технічних, загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема шкіл-інтернатів.

Під час парламентських слухань «Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення», які відбулися у Верховній Раді України 23 жовтня 2013 р., міністр освіти і науки зазначив, що нині в Україні функціонує близько 2 тисяч освітніх округів. І на місцях, територіях триває робота з розроблення планів створення освітніх округів, що дає змогу припинити безпідставне закриття шкіл. Л. Гриневич, голова Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти, наголосила, що саме «держава має забезпечити стандарти освіти для кожної дитини незалежно від місця проживання, створити простір для вияв-

лення та розвитку індивідуальних здібностей. Для цього треба в освіту інвестувати. От нині оптимізація мережі навчальних закладів звелася до їх ліквідації, особливо на селі. Але діти із закритих шкіл далеко не завжди переводяться в кращі умови навчання. Варто переглянути формулу розрахунку трансфертів та норматив на учня. Створення освітніх округів варто підкріпити добре розвинутою законодавчою базою та реальними ресурсами».

В. Громовий у статті «Округізація» всієї шкільної освіти: нове дихання після парламентських слухань?» зазначає: «Для створення освітнього округу, перш за все, необхідно, щоб з'явилася мотивація до його створення в усіх керівників загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, закладів культури, які працюють на цій території. Якщо відбувається механічне об'єднання кількох шкіл без якісного стрибка в матеріально-технічному забезпеченні навчального процесу, є лише формальний план «спільної роботи», номінально існуючі органи самоврядування – годі й сподіватись на досягнення синергетичного ефекту в роботі освітнього округу» [7].

Однією з умов успішного функціонування опорної школи, реалізації засадничих принципів її організації є забезпечення рівного доступу до якісної освіти усім особам, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Таблиця 1

Умови та групи зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на реалізацію публічної освітньої політики щодо забезпечення рівного доступу до загальної середньої освіти

Освітня проблема	Умови, що необхідні для реалізації політики	Чинники впливу на реалізацію освітньої політики	
		Зовнішні	Внутрішні
1. Забезпечення рівного доступу до інклюзивної освіти	Фінансова підтримка інклюзивного закладу у вигляді цільової державної субвенції	Відсутність підтримки місцевих органів влади	Відсутність розуміння у батьків та педагогічних працівників
		Недостатні або відсутні просвітницькі заходи для батьків, педагогічних працівників, громадськості з питань організації інклюзивної освіти	
2. Відсутність необхідних фахівців для проведення корекційно-розвиткових занять	Забезпечення підготовки необхідної кількості фахівців у ВНЗ, академіях неперервної освіти, змістовних тематичних курсів	Можливість перекваліфікації фахівців	Укладення угод про співпрацю зі спеціалістами в межах освітніх округів
		Організація навчальних заходів для всіх учасників освітнього процесу	
3. Обмежена можливість перебування дитини з ООП у навчальному закладі	Розробка механізму впровадження дистанційного навчання для дітей з ООП на час загострення захворювання або у разі обмеження на перебування у освітньому закладі	Підготовка фахівців до дистанційного здійснення освітніх послуг для дітей з ООП	Наявність графіків проведення онлайн занять
		Забезпечення учасників освітнього процесу необхідним технічним обладнанням	Розробка програмного забезпечення для здійснення освітнього процесу

Міжнародний досвід країн, де створені і працюють опорні школи, демонструє виключну увагу урядів до організації належних умов навчання та виховання дітей з особливими потребами у таких закладах [6].

Процес інтегрування дітей з особливими потребами в освітній простір опорних шкіл розпочато. На час проведення дослідження опитування зафіксувало, що у 92 опорних школах навчаються діти з особливими потребами (це 64% опорних навчальних закладів, що взяли участь в опитуванні). Найбільша кількість дітей з особливими освітніми потребами шкільного віку, які навчаються в інклюзивних класах ОШ, зафіксована в Київській (14 осіб), Кіровоградській (12 осіб) та Львівській (12 осіб) областях. Пандусами (за п'ятибальною шкалою оцінювання «повністю забезпечені») облаштовано ОШ таких областей: Вінницька – 5 балів, Івано-Франківська, Миколаївська – 4,5, Черкаська, Донецька, Хмельницька – 4,3. Доступ до санітарно-гігієнічних приміщень (за 5-бальною шкалою «повністю забезпечені») організовано в Івано-Франківській – 5 балів, Одеській – 4,5, Хмельницькій – 4,3.

Доступність до навчальних кабінетів, спортивної зали, їдальні за цією шкалою найкраще забезпечена в Рівненській області – 4,2, Полтавській та Одеській – 4 бали. Організація комфортного освітнього простору для дітей з особливими потребами вимагає збалансованості. Так, повністю облаштовано пандусами близько 28% ОШ; доступ до санітарно-гігієнічних приміщень забезпечено у 23,1% ОШ. Вільний доступ до усіх приміщень мають

діти з особливими освітніми потребами у 16,9% опорних шкіл, що взяли участь в опитуванні. 56 директорам опорних шкіл у рамках дослідження було запропоновано вибудувати пріоритетну шкалу щодо покращення матеріально-технічного стану опорного закладу за вісьмома напрямками, які неповністю профінансовані.

Пріоритетним напрям «Облаштування, необхідні для навчання дітей з особливими освітніми потребами» визначили 29% директорів, відповідно, він посів шосте місце серед представлених восьми. Потребує проведення робіт із пристосування приміщень для дітей з особливими освітніми потребами 20 опорних закладів, які зовсім не забезпечені такими умовами. Лише 5,9% опорних шкіл мають пристосований автобус для учнів із фізичними обмеженнями. Потребують автобусів із відповідними пристосуваннями 113 опорних шкіл. Разом із тим Постановою уряду від 19 квітня 2017 р. № 289 унесені зміни в Положення про освітній округ (пункт 2), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777, які безпосередньо стосуються створення належних умов для підвезення дітей з особливими потребами: «Опорний заклад є юридичною особою, має рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку і у своєму складі філії та (або) здійснює з урахуванням потреб осіб з інвалідністю (у тому числі тих, що пересуваються на кріслах колісних) організоване підвезення учнів (вихованців) (не менше ніж із трьох селищ, сіл, в яких ліквідовано загальноосвітні

Таблиця 2

Визначення оптимального варіанта реалізації освітньої політики щодо забезпечення рівного доступу до загальної середньої освіти
Освітня проблема: «Обмежена можливість перебування дитини з ООП у навчальному закладі»

Альтернативні політики	Коротка характеристика змісту	Переваги	Недоліки (ризики)	Оцінка альтернатив
1. Індивідуальне навчання	Навчання дитини під час індивідуальних уроків на дому з учителем	Врахування індивідуальних можливостей дитини	Недостатня кількість навчальних годин	«Задовільно» Не ефективна для дітей, які мають норму інтелекту, оскільки не дають змогу її розвивати в повному обсязі можливостей
2. Дистанційне навчання	Навчання дитини під час онлайн-занять, що проходять як компонент основних занять на уроці, так і в індивідуальному порядку	Можливість проведення занять на паралелі з основними уроками, додатково відповідно до нозології	Нестача технічного забезпечення	«Відмінно» За умови повноцінного забезпечення необхідного обладнання для проведення занять

навчальні заклади або припинено (зупинено) їх діяльність) і педагогічних працівників (у разі потреби) до опорного закладу і до місця проживання» [4].

Загалом в Україні у 178 опорних школах навчаються 770 дітей з особливими освітніми потребами. Найбільша кількість дітей з особливими освітніми потребами в опорних школах навчається у Кіровоградській області – 166 дітей. У Закарпатській області станом на 31 січня 2017 р. не створена жодна опорна школа.

Станом на 31 січня 2017 р. в Україні в опорних школах створено 99 класів з інклюзивним навчанням. Найбільше інклюзивних класів у опорних школах зосереджено у Кіровоградській області і становить 22 класи. Така значна кількість класів зумовлена і тим, що у Кіровоградській області навчається найбільша кількість дітей з особливими освітніми потребами. Жодного класу з інклюзивним навчанням в опорних школах немає у Харківській, Миколаївській, Луганській, Донецькій, Сумській, Одеській та Івано-Франківській областях.

У 32,1% опорних шкіл більшість/усі філії забезпечені пандусами. Лише 22,4% респондентів зазначили, що усі/більшість філій опорної школи мають доступ до санітарно-гігієнічних приміщень та 17,6% – до усіх приміщень, таких як навчальні кабінети, спортивна зала, їдальня тощо. Забезпечені пристосованим автобусом для учнів із фізичними обмеженнями усі/більшість філій лише у 6,2% опорних шкіл. Не забезпечені усі/більшість філій відповідним автобусом у 78,3% опорних школах [5].

Немає дітей з особливими навчальними потребами, які навчають індивідуально, у 11,4% опорних школах. Найбільша кількість респондентів – 23,1% – зазначили, що в опорній школі навчається індивідуально 1 дитина з особливими навчальними потребами. Більше 5 дітей з особливими навчальними потребами навчаються індивідуально у 19 опорних школах.

Більше половини директорів опорних шкіл зазначили, що у цих опорних школах немає дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в інклюзивних класах. У середньому в кожній п'ятій опорній школі навчається 1 дитина з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. Більше 3 дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі навчаються у 5,2% опорних шкіл.

Висновки. На рівні практичної реалізації реформування системи управління доцільно

забезпечити довгоочікувану автономію навчальних закладів, незалежний контроль якості освіти, вивести на регіональний рівень управління (нині кадрове забезпечення та утримання закладів залишається у сфері діяльності Міністерства освіти і науки України) систему професійно-технічної освіти, яка переважно працює на регіональні запити, розглядати існування навчальних закладів регіонального рівня, поширити тестування, яке підтвердило об'єктивність і неупередженість в оцінюванні рівня знань на систему освіти, а також забезпечити його демонополізацію шляхом створення мережі незалежних центрів тестування різних форм власності. Архаїчна система управління освітою, яка не відповідає реаліям сучасного життя країни, гальмує її соціально-економічний розвиток, стримує творчу ініціативу та креативність суб'єктів управлінської діяльності.

Тому прискорення реформування місцевого самоврядування стає невідкладним пріоритетом у побудові сучасної української держави, ознакою якої є розширення доступу до якісної освіти, зміцнення інтелектуального потенціалу та забезпечення сталого розвитку, дебіюрократизація системи управління освітньою галуззю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакіров В.С. Соціокультурні бар'єри модернізації української вищої школи. Пріоритети розвитку сучасної освіти: теорія, методологія, практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Х., 2014. С. 13–22.
2. Біла книга національної освіти України / за ред. В.Г. Кременя; Акад. пед. наук України. К., 2009.
3. Індекс глобальної конкурентоспроможності – інформація про дослідження / Центр гуманітарних технологій. URL: <http://gtmarket.ru>.
4. Морзе Н.В. Особливості організації навчального процесу учнів у системі дистанційного навчання. Наука і сучасність: зб. наук. праць. К.: Логос, 1999. Вип. № 2. Ч. 4 (Педагогічні науки). С. 64–71.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання»: Постанова Верховної Ради України від 7 червня 2012 № 4949-6. URL: zakon.rada.gov.ua/go/4949-VI.
7. Розвиток місцевого самоврядування; Удосконалення територіальної організації влади. URL: <http://minregion.gov.ua/>.
8. Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики. К., 2013. 294 с.